

НОВІ ТРЕНДИ АЛЬТЕРНАТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ВУГІЛЛЯ

В. І. Бондаренко, Д. С. Малашкевич, Державний вищий навчальний заклад «Національний гірничий університет», Україна

Ю. Я. Чердиченко, ТОВ «ДТЕК Енерго», Україна

Розглянуто сучасні тенденції споживання та виробництва вугілля в основних вугледобувних країнах світу. Викладено причини зниження попиту на вугілля. Виділено основні пріоритетні напрямки альтернативного використання вугілля.

Понад три тисячоліття людство використовує кам'яне вугілля, і понині він є одним з найважливіших природних ресурсів. Вугілля, як дешеве і доступне джерело енергії дало поштовх до формування багатьох промислових комплексів, що зробило вирішальний вплив на рівень розвитку сучасного суспільства.

На даний момент часу світовий видобуток вугілля становить 7,52 млрд. т (рис. 1). Найбільше вугілля видобувають у країнах Азії (63%). Лідерами у виробництві вугілля є такі країни як Китай – 3,4 млрд. т, США – 660 млн. т, Індія – 638 млн. т, Австралія – 554 млн. т, Росія – 390 млн. т, Південна Африка – 253 млн. т, Німеччина – 186 млн. т, Польща – 136 млн. т, Казахстан – 107 млн. т [1].

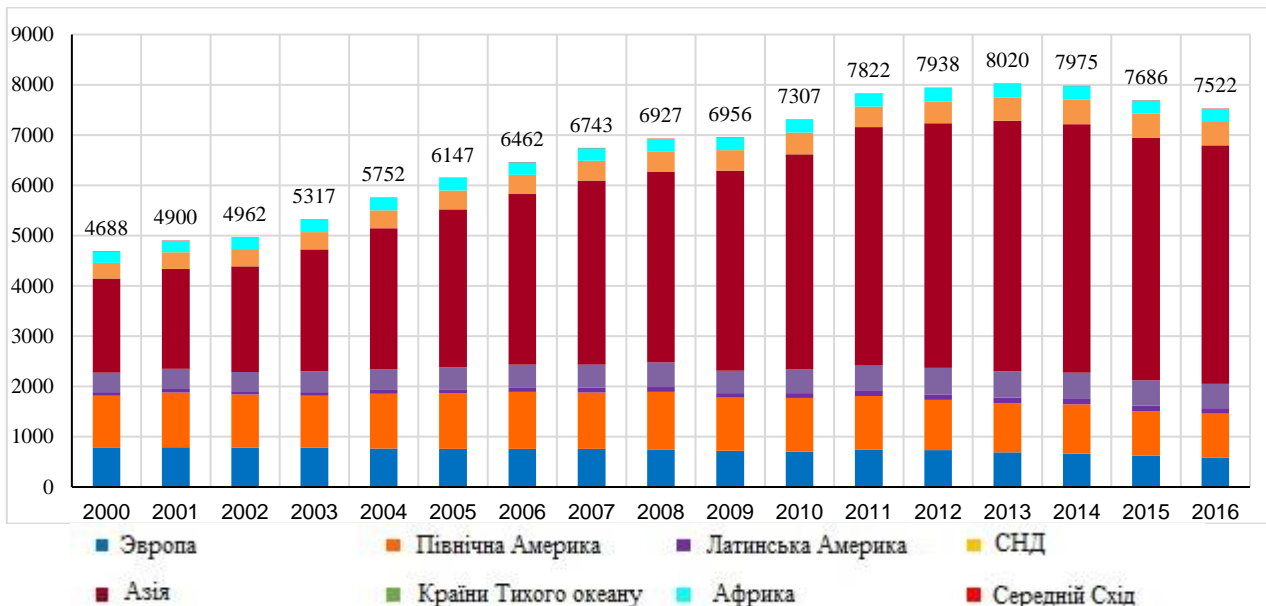

Рис. 1. Динаміка світового споживання вугілля, млн. т

Щорічно в світі споживається близько 7,4 млрд. т, з яких 50% або 3,7 млрд. т використовується як паливо для вироблення електроенергії і отримання тепла, 1,8 млрд. т йде на виробництво сталі. Решта частки розподіляється між цементними і хімічними заводами, населенням та іншими споживачами.

Однак, незважаючи на ці значні цифри, споживання вугілля протягом останніх трьох років знижується. Загальне падіння склало – 6,7% по відношенню до 2013 року (482 млн. т). Основними причинами таких змін є низькі ціни на природний газ і поновлювані джерела енергії, закриття старих і неефективних шахт, а також введення в багатьох країнах екологічних норм на викиди вуглекислого газу CO₂ для теплових електрогенерацій. В результаті, багато вугледобувних та енергогенеруючих компаній зазнають великих збитків, які обчислюються десятками мільярдів доларів. Тенденції зниження споживання і видобутку вугілля чітко простежуються в двох найбільших вуглевидобувних країнах світу – Китаї та США.

Наприклад, в США, ситуація виглядає наступним чином. За минулий рік було вироблено 660 млн. т вугілля, з яких 606 млн. т спожито країною, інші 54 млн. т відправлені на експорт [2]. За період 2010 – 2016 рр. видобуток вугілля знизився на 323,1 млн. т (– 32,8%), а внутрішнє споживання країни скоротилося на 300 млн. т (– 33,1%). Відносно стабільним протягом останніх шести років залишається потреба вугілля в хімічній промисловості, яка складає близько 7,1 млн. т в рік (рис. 2).

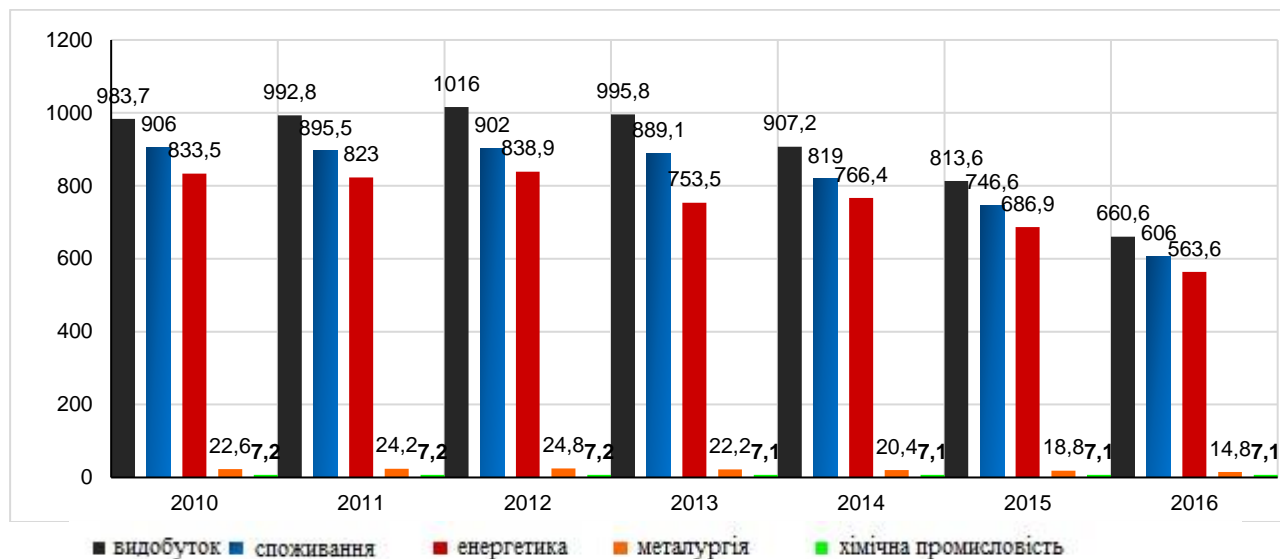

Рис. 2. Динаміка видобутку та споживання вугілля в США, млн. т

Негативна динаміка виробництва і споживання вугілля пояснюється екологічними нововведеннями в країні, а також швидким зростанням видобутку сланцевого газу, який обвалив внутрішні ціни на природний газ і вугілля. На сьогоднішній день близько 25% вугільних компаній США є збитковими. Такі великі американські вуглевидобувні компанії як “Patriot Coal” і “James River” оголосили про своє банкрутство. Великі збитки несе і найбільша американська вугільна компанія “Arch Coal”, що займає друге місце в світі з видобутку вугілля. За оцінками експертів, до 2025 року в США будуть ліквідовані 13% потужностей з видобутку вугілля.

У США основна частка виробленого вугілля – 93% використовується енергогенеруючими підприємствами; 2,5% – йде на виробництво сталі і чавуну; 1,1% – необхідний для виробництва цементу; 0,9% – використовується хімічними заводами; 2,5% – інші споживачі (рис. 3).

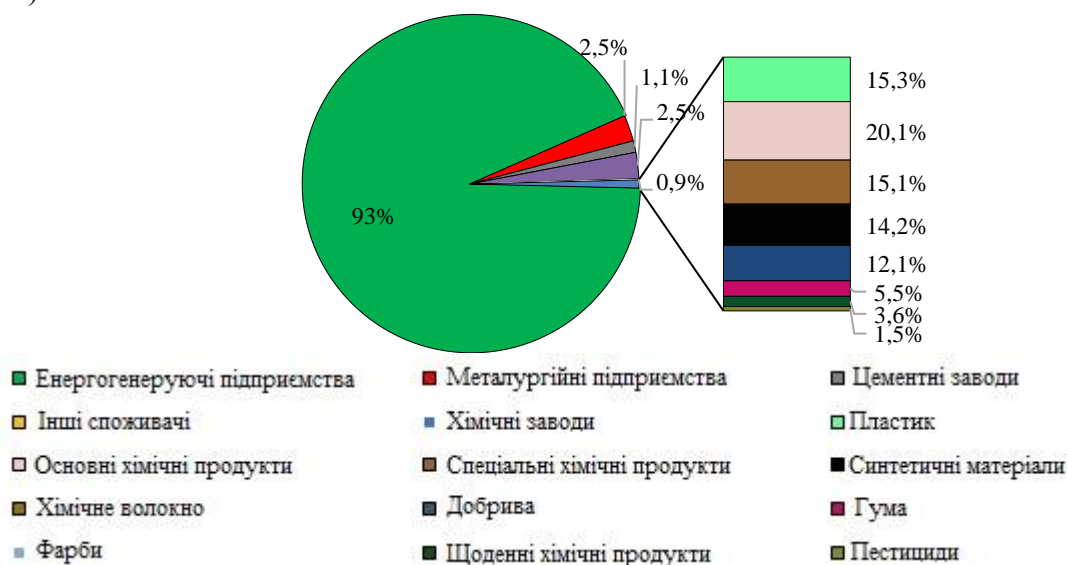

Рис. 3 Структура споживання вугілля в США

У хімічній промисловості вугілля необхідне для отримання пластика – 15,3%; основних хімічних матеріалів – 20,1%; спеціальних хімічних продуктів – 15,1%; синтетичних матеріалів – 14,2%; хімічних волокон – 6,8%; добрив – 12,1%; гуми – 5,5%; фарб – 5,8%; щоденних хімічних продуктів – 3,6%; пестицидів – 1,5%.

На Китай припадає майже половина світового споживання вугілля – 46%. Видобуток і використання вугілля за 2016 рік склав відповідно 3,48 і 3,55 млрд. т. Однак, в 2014 році в Китаї був зафіксований перший за останні 15 років спад виробництва вугілля, який досяг майже 2,5% (рис. 4). Вироблення електроенергії на вугільних теплоелектростанціях скоротилось на 7,4%, в той час як вироблення електроенергії з альтернативних джерел, включаючи гідро, вітряні і атомні електростанції, зросло на 20%. Причиною тому, з'явилась нова енергетична стратегія країни, згідно з якою починаючи з 2030 року Китай повинен припинити зростання викидів парникових газів.

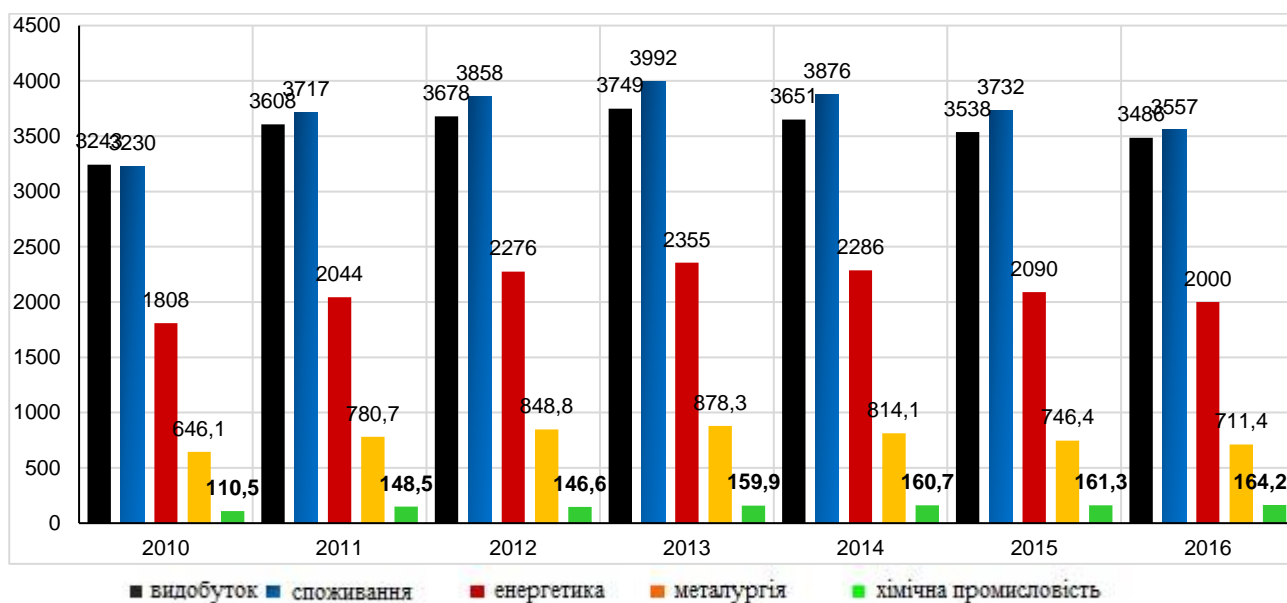

Рис. 4. Динаміка споживання вугілля в Китаї, млн. т

Згідно з оцінками Національної асоціації вугілля Китаю, сьогодні більше 80% вугільних шахт країни виявилися збитковими через зниження попиту і цін на вугілля. Влада країни заявила про закриття 1000 шахт протягом одного року. Більш того, в найближчі роки буде припинено роботу 5600 шахт з 10760 існуючих – під скорочення потрапляють ті з них, чия річна продуктивність не перевищує 90 тис. т [3].

Однак, незважаючи на негативну динаміку споживання вугілля в паливно-енергетичному секторі, збільшується зростання використання вугілля в хімічній галузі. Так, з початку 2010 року зростання споживання вугілля в цьому секторі склало 32%. Величезний вплив на хімічну галузь надає швидкий темп розвитку держави і урбанізація міст. Майже кожний п'ятий продукт в світі виробляється на заводах і фабриках Китаю. Тому потреба виробництва пластмасових виробів, лакофарбових матеріалів, електронної техніки в Китаї з року в рік зростає.

У структурі споживання вугілля в Китаї 56% займають енергогенеруючі підприємства; 20% – металургійні; 7% – цементні; 4% – хімічні заводи; 3 – інші споживчі. У хімічній галузі велику частку займає коксівне вугілля. Так, з 164,2 млрд. т задіяного вугілля в хімічній промисловості, 18,6% необхідні для виробництва пластмасових виробів; 17,6% – основних хімічних матеріалів; 14,1% – спеціальних хімічних продуктів; 11,2% – синтетичних матеріалів; 9,7% – хімічних волокон; 8,4% – добрив; 8,2% – гуми; 5,8% – фарб; 4,3% – щоденних хімічних продуктів; 2,2% – пестицидів (рис. 5).

Зростаюча потреба людства в синтетичних речовинах і матеріалах вимагає використання додаткових обсягів сировини, одним з яких є кам'яне вугілля. Тому, з урахуванням світових трендів, а також переходом країн на зелену енергетику, зростає роль вугілля як альтернативної

сировини для хімічної промисловості. Одержуваний з вугілля кінцевий продукт дозволяє по-новому поглянути на традиційне паливо [4, 5].

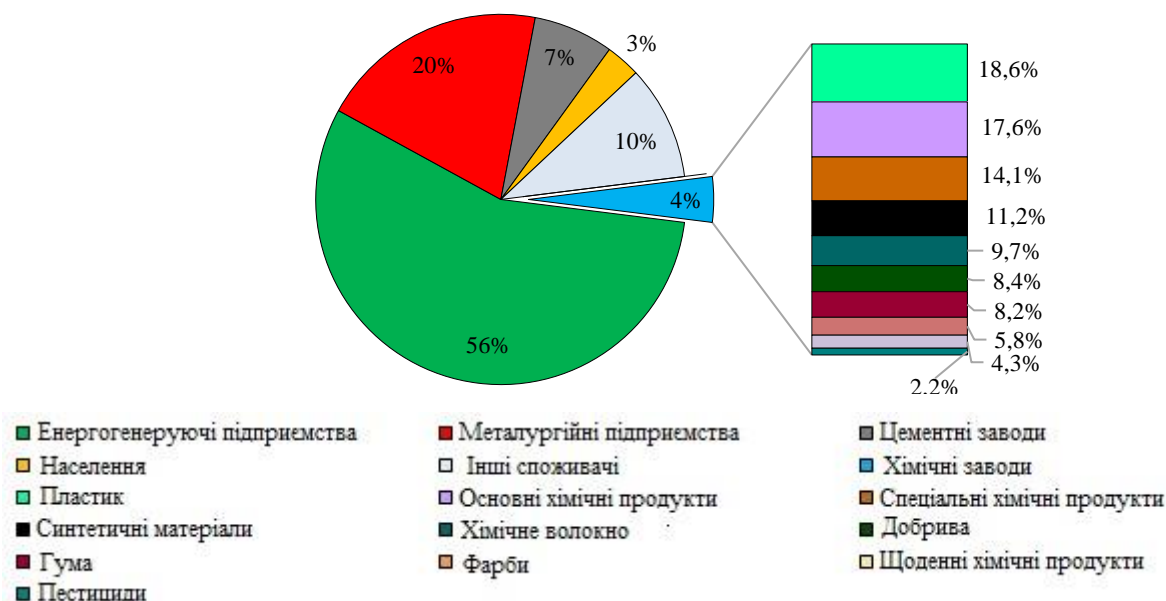

Рис. 5. Структура споживання вугілля в Китаї

Багато науково-дослідних інститутів провідних країн світу розробляють проекти глибокої переробки вугілля для отримання продуктів з високою доданою вартістю. Особливо важливими є проекти з використання вугілля для отримання моторних палив, а також для отримання вуглеводневої сировини для хімічної промисловості.

Сьогодні з вугілля, можна отримати більше 400 різних хімічних продуктів і більше 5000 видів продукції суміжних галузей, ціна яких в рази перевищує номінальну вартість корисної копалини. Як приклад, з антрациту отримують антрацен, який служить для виробництва фарбувальних речовин. Його вартість за 1 т дорівнює вартості чотирьох вагонів енергетичного вугілля. З коксівного вугілля отримують бензол, його в свою чергу використовують для отримання капролактану. Вартість коксівного вугілля – 130 дол. США/т, вартість бензолу – 260 дол. США/т, капролактану – близько 1500 дол. США/т. Таким чином вартість продукції збільшується більш ніж в 10 разів.

Особливо слід виділити п'ять продуктів, одержуваних на основі переробки вугілля, які дозволяють по новому поглянути на традиційне паливо. До таких продуктів відносяться – бетулін, сітостерини, гумінові речовини, полівінілхлорид, флуорен і вуглецевий пек [6].

Так, в продуктах екстракції бурого вугілля містяться бетулін і сітостерини, які є лікарськими речовинами. Зокрема, бета-сітостерин має протизапальну дію, бетулін підвищує імунітет рослин, а бетулінова кислота має протипухлинну активність.

Бетулін може бути ефективним у комплексній терапії при лікуванні онкологічних захворювань. Вбудовуючись в клітинну мембрану ракової клітини, на початковому етапі він перешкоджає її реорганізації і спонукає клітку на природну загибель. Таким чином, бетулін діє вибірково на хворі клітини і підвищує стійкість здорових клітин. Крім того, протівірусна активність бетуліну встановлена й по відношенню до вірусів пташиного грипу, грипу типу А, герпесу, гепатиту С, ВІЛ та інших захворювань.

Отримувані гумінові речовини з бурого вугілля використовуються в якості добрив. Використання гуматів в сільському господарстві підвищує схожість насіння, покращує приживлюваність розсади, підвищує опірність рослин до хвороби, заморозків і посухи. Також гумінові речовини можуть застосовуватись і в промисловості. Вони використовуються в якості абсорбентів і піногасителів, можуть застосовуватись в системах водопідготовки, виробництві акумуляторів, керамічному виробництві, у виготовленні гуми, паперу, картону, а також косметичних і лікарських засобів.

При переробці вугілля отримують полівінілхлорид. Спектр його застосування вкрай широкий. Він використовується для електроізоляції проводів і кабелів, виробництва труб,

плівок для натяжних стель, штучних шкір, лінолеуму, профілів для виготовлення вікон і дверей. У Китаї 90% полівінілхлориду виробляють з вугілля.

Флуорен, що міститься в кам'яновугільній смолі, являє собою безбарвні кристали, здатні до флуоресценції при дії ультрафіолетового опромінення. Флуорен використовується для виготовлення компонентів для мікроелектроніки і оптоелектроніки. Наприклад, він застосовується у виробництві гнучких екранів, які ось-ось зроблять революцію в побутовій електроніці.

Вуглецевий пек, отриманий з кам'яновугільної смоли, використовується в якості вихідної сировини для отримання вуглецевих волокон. Композити на основі вуглецевих волокон відрізняються міцністю, жорсткістю і легкістю. Їх характеристики міцності і пружності значно перевищують показники алюмінію і сталі.

Вуглецеві волокна можуть застосовуватися в медицині, енергетиці, промисловості, будівництві та інших галузях. Найцікавіші перспективи їх використання в аерокосмічній техніці. Наприклад, з них можна виробляти елементи двигунів літаків і ракет, корпуси космічних антен і обшивку літаючих апаратів.

Таким чином, з вугілля можна отримувати матеріали та продукти, які використовуються буквально всюди: від сільськогосподарських полів до земної орбіти.

Шляхом хімічної переробки вугілля можна отримати синтетичні рідкі палива. Викиди шкідливих речовин при використанні цих синтетичних палив значно нижче, ніж в разі застосування рядового вугілля.

У промислових масштабах працює група заводів компанії "Sasol" (ПАР) з переробки вугілля в синтетичне рідке паливо, що дозволило знизити залежність країни від імпорту нафти. Компанія забезпечує (прямо і побічно) роботу для 170 тис. чоловік. Річний прибуток обчислюється сотнями мільйонів доларів [7].

Завод синтетичних палив "Shenhua" (Китай) виробляє 22 тис. барелів на добу. Прибуток компанії складає більше десяти мільйонів доларів. У планах підприємства розширення виробництва існуючого заводу до 45 мільйонів барелів на рік і будівництво полімерного заводу, що дозволяє отримувати 300 тис. т поліетилену і поліпропілену на рік [8].

В даний час світове виробництво синтетичних рідких палив вже доведено до 20 млн. т. У стадії проектування і будівництва знаходиться ще близько 50 об'єктів по всьому світу із сумарним виробництвом синтетичного рідкого палива близько 500 млн. т/рік. Лідерами у цій галузі є ПАР, Китай, США і Німеччина. Активно займаються цією проблемою Японія та Індія.

Таким чином альтернативне використання вугілля – отримання синтетичних рідких палив, хімічних речовин і продуктів з високою доданою вартістю є перспективним напрямком для вугледобувної галузі на найближче майбутнє.

Список літератури

1. U.S. Energy Information Administration [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.eia.gov/coal/>.
2. Global Energy Statistic Yearbook 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://yearbook.enerdata.net/coal-lignite/coal-production-data.html>.
3. Взгляд в будущее: что ожидает угольную промышленность через несколько десятилетий [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://pronedra.ru/coal/2015/03/30/budushchee-ugolnoy-promyshlennosti/>.
4. Кузнецов Б. Н. Новые подходы в химической переработке углей / Б. Н. Кузнецов. // Соровский образовательный журнал. – 1996. – №6. – С. 50 – 57.
5. Мировые запасы угля и перспективы его использования / [Д. Л. Рахманкулов, С. В. Николаева, Ф. Н. Латыпова та ін.]. // Башкирский химический журнал. – 2009. – С. 21–28.
6. Из шахты в космос: краткий обзор углехимических технологий [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://metkere.com/2016/05/coalchemical.html>.
7. Гроль Ш. Угольный атлас. Ископаемое топливо в цифрах и фактах [Електронний ресурс] / Ш. Гроль. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: https://ru.boell.org/sites/default/files/coalatlas_rus_web.pdf.
8. Перерабатывать, нельзя сжигать [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://newslab.ru/article/704845>.